

DÂREKUTNÎ

nimsemişlerdir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1449).
18. *Kitâbü'l-Eshiyâ ve'l-ecvâd*. Kaybolduğu sanılan eserin Bankipûr nüshası S. Vecâhet Hüseyin tarafından Kalkûta'da yayımlanmıştır (*JASB*, New serie 30 [1934], s. 39-149). 19. *Ah̄bâru 'Amr b. 'Ubeyd*. Mu'tezile'nin ileri gelenlerinden biri olan ve zâhidliğiyle tanınan Amr b. Ubeyd ve görüşlerine dair bu risâle basılmıştır (Beyrut 1967).

Dârekutnî'nin bunlardan başka *Kitâb fi beyâni nüzûli'l-cebbâr külle leyletin min ramazân*, *Kitâbü'l-İhve ve'l-uşuvve (el-ehavât)*, *el-Ehâdişü'r-rubâ 'iyyât* gibi eserleri vardır (bk. Sezgin, I, 209). Bu sonuncu kitap, *Humâsiyyâtü'd-Dârekutnî* diye anılan ve onun *es-Sünen*'indeki kırk kadar hümâsî rivayeti ihtiva eden eser olmalıdır (Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, I, 333). Muhtelif kaynaklarda belirtildiğine göre Dârekutnî'nin seksen kadar eseri olup (bk. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, nâşirin girişi, I, 41-56) bunlar arasında *Esmâ'ü'l-müdellesin*, *Taşhîfü'l-muhaddisîn*, *Şüyûhu'l-Buhârî*, *Kitâbü'l-'İlel*, *Ġarâ'ibü Mâlik (Ehâdişü Mâlik elletî leyse fi'l-Muvaṭṭa')*, *el-Müdebbeç*, *Müsnedü Ebî Hanîfe* de yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Dârekutnî, *es-Sünen*, Kahire, ts. (Dârü'l-Me-hâsin); a.m.f., *el-Mü'telif ve'l-muhtelif* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Beyrut 1406/1986, nâşirin girişi, I, 9-56, ayrıca bk. s. 43, dipnot 2; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 34-40; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 245-247; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 331; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 449-461; a.m.f., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 991-995; Sübkî, *Ṭabakât*, III, 462-466; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 317-318; İbnü'l-Cezerî, *Ġayetü'n-nihâye*, I, 558; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 249; a.m.f., *Hedyü's-sârî* (Hatîb), I, 100-137; *Keşfü'z-zunûn*, I, 55, 87, 149, 832; II, 1208, 1394, 1403-1404, 1421, 1440, 1449, 1458, 1637, 1739; *Hediyetü'l-'arîfîn*, I, 683; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 23; Sezgin, *ĠAS*, I, 206-209; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 130; Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, *İbn Hacer el-'Askalânî*, Bağdad 1978, I, 333; Heffening, "Dârekutnî", *IA*, III, 481-482; J. Robson, "al-Dâraḳutnî", *El²* (İng.), II, 136.

İSMÂİL L. ÇAKAN

DÂRFÜR

(دَارْفُور)

Sudan Cumhuriyeti'nin
batı tarafında idarî bölge.

8°-20° kuzey enlemleriyle 22°-27° doğu boylamları arasında yer alır; yüzölçümü 508.684 km², nüfusu 3.093.699'dur (1983). Kuzeyden Büyük Sahrâ, doğudan Kordofan ve güneyden Bahrülgazâl id-

rî bölgeleri, batıdan da Çad Cumhuriyeti ile çevrili olup üzerinde yer yer volkanik dağlar (en yüksek Cebel Merra: 3071 m.) bulunan yüksek bir platodur; bölgede daha çok darı ziraatı ve hayvancılık yapılır. Merkezi Fâşir şehridir.

Adı "Fûrlar'ın ülkesi" anlamına gelen ve eskiden üzerinde bir hayli etkin bir müslüman sultanlığı bulunan Dârfür'un siyasî tarihinin başlangıcı oldukça kapalı ve karmaşıktır. Çünkü Fûr saltanatından önceki döneme, Dâcû ve Tuncûrlar'ın saldırılarına, Arap kabilelerinin göçlerine ve İslâm kültürüne ait unsurların bölgede yayılmasına dair kaynak ve belgeler azdır. Çoğunlukla bölgeye ilk yerleşenlerin ve ilk devlet kuranların Dâcû kabilesi olduğu kabul edilmektedir. XIII ve XIV. yüzyıllar boyunca buraya hâkim olan Dâcûlar daha sonra ticarî hâkimiyeti Tuncûrlar'a kaptırmışlardır ve XV. yüzyılda özellikle orta bölgedeki durum tamamen Tuncûrlar'ın lehine dönmüştür. Tuncûrlar'ın XV. yüzyılın sonlarında ve XVI. yüzyılda Dârfür'u ve vadinin diğer kısımlarını nüfuzları altına almayı başarmış oldukları söylenebilir. Tuncûrlar'ın aslı konusunda değişik görüşler ileri sürülmüş, Dongola bölgesindeki Abbâsiler'den veya Benî Hilâl kabilesinden oldukları yahut Tiybü'nun kollarından Bidâyât ile aralarında ilişki bulunduğu söylenmiştir. Bazı araştırmacılar ise Tuncûrlar'la ilgili olarak Dârfür'da çoğunluğun konuştuğu Arapça'nın yanında on iki ayrı dil kullanan ve Arap olmayan on sekiz sülâlenin yaşamakta olduğunu söylemişlerdir.

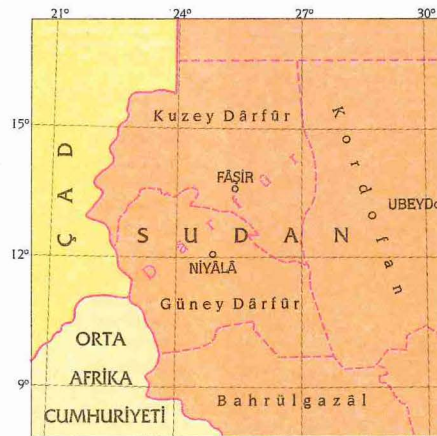
VII. yüzyıldan itibaren Dârfür bölgesine kuzeyden Nil nehri ve Büyük Sahrâ

yollarıyla çeşitli kabileler gelmiştir. Bunlardan Meydûb ve Birkid Nil yoluyla Mısır dolaylarından, Bidâyât ve Zegâve ise Sahrâ yoluyla Kuzey Afrika'dan gelmişlerdir. Dârfür'a doğru gelişen Arap göçleri ise Mısır ve Kuzey Afrika'da Tolunoğulları, İhşidîler, İdrîsîler, Memlûkler, Merînîler ve Hafsîler gibi bağımsız devletlerin kurulmasından sonra da özellikle Nübye ve Çad arasındaki ovalar ve çöller yoluyla yine Mısır'dan ve Kuzey Afrika'dan vuku bulmuştur. Bu duruma göre Dârfür'un bugünkü halkını Arap olmayanlar ve Araplar diye iki kısma ayırmak mümkündür. Arap olmayan birinci grubun içinde, orta bölgeye yerleşmiş bulunan yerli halktan Fûr ve Tuncûr, batıda Mesâlîf, Erincâ, Kumur, kuzeyde Zegâve, Kar'an, Bidâyât, doğuda Bertî, Birkid, güneydoğuda Dâcû, güneyde de Galâta kabileleri yer almaktadır. Arap topluluklarından Hebâniye, Rezîkat, Mesîriyye, Teâyişe, Benî Hilye ve Meâliyye güneyde, Humur doğuda, Ziyâdiyye kuzeyde, Mâhîriyye, Mehâmîd ve Benî Hüseyin ise batıda yerleşmişlerdir. Bölgeye Dârfür denmesinden de anlaşılacağı gibi burada yerleşik halkın teşekkülünde en büyük unsur olarak Fûrlar ortaya çıkmaktadır.

XVI. yüzyılda Sudan'a hâkim olan Func Devleti zamanında Dârfür önemli ticaret yolları üzerinde bulunuyordu. Dârfür'un batısında bulunan ülkelerle Doğu Sudan arasındaki ticaretin esasını ise esir ticareti teşkil ediyordu. Yukarı Mısır'da imal edilen kaliteli pamuklu ürünler de Dârfür kervanlarıyla Orta Afrika'ya ihraç edilirdi. XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Dârfür, kuzeybatıda Trablus'a, kuzeydoğuda Mısır'a olmak üzere her iki istikamette kervanlarla bağlantılı idi. Dârfür kervanı, XVIII. yüzyıl sonlarında 5000 deve ve 500 esir tüccarı ile gelirdi. Her yıl 5-6000 esir getirilirdi.

Dârfür Sultanlığı'nın kuruluşu, XVII. yüzyılın sonlarında Bumû el-Kasîr'in bölgeyi istilâ etmesiyle birlikte gelen karışıklıktan sonra rastlamaktadır. Bu dönemde Fûrlar, başında Süleyman Solonc'un bulunduğu Kîrâ sülâlesinin önderliğinde hâkimiyeti Dâcû ve Tuncûrlar'ın elinden almışlar ve sağlam bir yönetim kurmuşlardır. Bazı kaynaklar, Fûr dilinde Solonca kelimesinin "Arap" anlamını taşımasına dayanarak bu hânedarın Arap asıllı olduğunu ileri sürmektedirler. Sultan Süleyman Solonc'dan (1695-1715) sonra aynı aileden on kişi iktidara gelmiştir ki bunlar sırasıyla Mûsâ b. Sü-

Dârfür

leyman (1715-1726), Dârfür Sultanlığı'nın ikinci kurucusu sayılan Ahmed Bekir b. Mûsâ (1726-1746), Muhammed Devre b. Ahmed Bekir (1746-1757), Ömer Leyl b. Muhammed Devre (1757-1764), Ebûl-Kâsim b. Ahmed Bekir (1764-1768), Muhammed Teyrâb b. Ahmed Bekir (1768-1787), Abdurrahman Reşid b. Ahmed Bekir (1787-1799), Muhammed Fadl b. Abdurrahman (1799-1839), Muhammed Hüseyin b. Muhammed Fadl (1839-1873) ve İbrâhim b. Muhammed Hüseyin'dir (1873-1874). Bundan sonra Dârfür'da, önceleri Mısır'daki Osmanlı-hidiv idaresine, daha sonra Mehdîler'e bağlı gölge sultanların hüküm sürdükleri görülmektedir.

Bölgenin Mısır hidivleri tarafından fetihne kadar geçen dönemde Dârfür sultanlarının Bâbüli ile yazışmalarda buldukları ve Abdülmecid ile Abdülaziz'in bunlara hükümdarlıklarını tasdik eden fermanlar gönderdikleri bilinmektedir. Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1820'de Sudan'ın fethi için gönderdiği oğlu İsmâil Paşa Kuzey Sudan'ı ve Sennâr'ı ele geçirmiş, Defterdar Muhammed Bey de Kordofan'ı Osmanlı-Mısır topraklarına katmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, gücü dahilinde olmasına rağmen Dârfür'un topraklarına katılmasını istememiştir; çünkü o günlerde hem Mısır'a katılan Sudan toprakları çok genişti, hem de Mora'da çıkan olayların bastırılması için Osmanlı Devleti'ne yardım etmek mecburiyeti ortaya çıkmıştı. Dârfür'un Mısır tarafından fethi Hidiv İsmâil Paşa döneminde Zübeyir Paşa ordusunca gerçekleştirilmiş ve savaşta yenik düşen son bağımsız Dârfür sultanı İbrâhim öldürülmüştür (1874). Bölgede Osmanlı-Mısır hâkimiyeti süresince birçok karışıklıkla başgöstermiş ve 1883'te mehdî hareketi başlamıştır. Bu sırada Osmanlı-Mısır idaresine karşı açtığı mücadelede öldürülen Dârfür Sultanı Hârûn'un amcasının oğlu Dûd Bence taht üzerinde hak iddia etmiş, daha sonra da 1885'te Hartum'u ele geçiren Mehdi Muhammed b. Abdullah Hassan'ın yanına gitmiştir. Mehdi'nin devleti ortadan kalkınca eski sultanlardan Muhammed Fazl'ın torunu Ali Dînâr Dârfür Sultanlığı'nı yeniden kurma imkânını buldu. Diplomatik bakımdan daha çok İngilizler'e tâbi olan ve onlara yıllık vergi veren Ali Dînâr iç işlerinde serbest olarak hüküm sürdü. I. Dünya Savaşı'na kadar bu şekilde yönetilmeye devam eden Dârfür, Kızıldeniz kıyısında Port Sudan'dan başlayıp Hartum'dan geçen demiryolunun doğudaki komşusu Kordofan'ın merke-

zi Ubeyd'e varması ile ticarî bakımdan bir hayli ilerleme kaydetti ve kısa sürede gelişerek Ali Dînâr'ın yönetiminde sınırlarını genişletme hareketine girişti. Ancak I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne yaklaşan ve Bâbüli ile samimi ilişkiler içine giren Ali Dînâr, Sudan hükümetinin gönderdiği kuvvetler tarafından 6 Kasım 1916'da öldürüldü; bir süre sonra da Dârfür toprakları bir eyalet halinde İngiliz Sudanı'na bağlandı. 1956'da Sudan'ın bağımsızlığını kazanması üzerine bir "müdiriyet" haline getirilen Dârfür, yakın yıllarda Dârfür'ü'l-cenûbiyye (merkezi Niyâlâ) ve Dârfür'ü's-şimâliyye (merkezi Fâşir) olmak üzere iki alt idarî birime ayrılmıştır.

İslâm dini ve kültürü Dârfür'a Kordofan-Batı Sudan, Mısır ve Büyük Sahrâ yörelerinden girmiş; Mısır, Mağrib ve Hicaz bölgelerinden gelen din ve ilim adamları irşad görevini üstlenmişlerdir. Dârfür'da İslâmî idare sistemi mevcut siyasî hukuk sistemiyle kaynaşmış, İslâmî atmosfer genel anlamda devlet mekanizmasını kaplayarak İslâm şeriatı mahallî örf ile birlikte meselelerin hallinde başvuru tek merci olmuştur. Bu medeniyet kaynaşmasının kabile reislerinin düştüğü anlaşmazlıkların hallinde daha mükemmel biçimde ortaya çıktığı görülmektedir. Çünkü bu anlaşmazlıkları halletmekle görevli bulunan ve sultanı temsil eden kadılar iki kaynaktan faydalanmaktaydılar. Birinci kaynağı meselenin dinî yönünü bilen âlimler grubu,

ikinci kaynağı ise bölgedeki mahallî örf ve âdetleri iyi bilen ihtiyarlar grubu oluyordu. Ne bölgedeki örfler İslâmî prensiplerin uygulanmasına engel olmuştur, ne de İslâm şeriatı bu örfleri ilga etmiştir; her iki uygulama iç içe, Dârfür'un sosyal şartları çerçevesinde kaynaşarak yaşamıştır.

Dârfür'da idarî sisteme bakıldığında esas gücün mutlak otorite sahibi olan sultanın elinde toplandığı görülür; zaman zaman değişen yardımcı organlar ise sultanın emirlerini uygulayıcı durumdadır. Bu idarî sistemin teşekkülü, ilk defa bölgedeki reisleri hükümlerine altına alan Sultan Süleyman Solonc zamanında başlamıştır. Bu sultan diğer bölgelere kendi ailesinden nâibler göndermiş ve her nâib için bir grup "şertây", her şertây için de çok sayıda "demlec" tayin etmiştir. Her demlecin beraberinde bölgenin ileri gelen şahsiyetlerinden birçok şeyh bulunmaktaydı. Bu sistem Sultan Mûsâ zamanına kadar devam etti. Sultan Mûsâ nâiblerin yolsuzluklara karışıklarını görünce kendi güvenilir adamlarından "makdum"lar tayin etti; ellerinden yetkileri alınan nâibler yalnızca isim olarak yerlerinde kaldılar. Sistem bu yeni şekliyle saltanatın sonuna kadar uygulandı. Makdumun tayini özel bir fermanla yapılırdı. Bu ferman nâiblere, şertâyılara, demleclere, bölgenin ileri gelenlerine ve halka hitaben açıkça okunurdu. Makdumun üzerindeki elbise sultanınki gibi olup ölüm kararı dahil bütün konularda verdiği hüküm ve emirler geçerli idi.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Ömer et-Tunusî, *Teşhîzül-ezhân bi-sireti bilâdi'l-'Arab ve's-Sûdân* (nşr. M. Halîl Asâkir — Mustafa Muhammed), Kahire 1965, s. 132-166; G. Nachtigal, *Sahara und Sudan*, Leipzig 1889, III, 355-446; R. C. Slatin, *Fire and Sword in the Sudan*, London 1896, s. 30-278; Muhammed Mihrî, *Sudan Seyahat-nâmesi*, İstanbul 1326, s. 159, 316-319; Sa'deddin ez-Zübeyr, *ez-Zübeyr Bâşâ: Recülü's-Sûdân*, Kahire 1952, s. 11; Mekki Şübeyke, *es-Sûdân 'abre'l-kurân*, Kahire 1964, s. 155-159; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974, s. 73-75, 100-101, 141; Neûm Şukayr, *Târîhu's-Sûdân* (nşr. M. İbrâhim Ebû Selîm), Beyrut 1981, s. 149-190, 258-260, 403-410; Gunnar Haaland, "Fur", *Muslim Peoples*, I, 264-269; P. M. Holt — M. W. Daly, *A History of the Sudan*, Essex 1988, s. 80-82, 128 vd.; Mustafa Muhammed Sa'd, "Saltanatü Dârfür", *el-Mecelletü't-târîhiyyetü'l-Misriyye*, XI, Kahire 1963, s. 215-253; C. H. Becker, "Darfur", *IA*, III, 483-485; P. M. Holt, "Dâr Fûr", *El²* (İng.), II, 121-125; a.mlf. — R. Capot Rey, "al-Fâşir", a.e., II, 827-828.

HAMDUNALLAH MUSTAFA HASAN

Dârfür Hükümdarı Sultan İbrâhim tarafından verilen mürur tezkiresi (G. Nachtigal, *Sahara und Sudan*, Graz-Austria 1967)

